

УДК 327.755

Шахла Гахраманова

КОСОВО У БАЛКАНСЬКІЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ
ПОЛІТИЦІ США

У статті розглядається динаміка зміни концептуальних підходів та політики США щодо Косово у контексті балканської та європейської політики. Проаналізовано відмінності у тактиці дій щодо Косово за часів адміністрацій президентів Б. Клінтона, Дж. Буша молодшого та Б. Обама. Висвітлено вплив балканської політики США на світову безпеку.

Ключові слова: США, Балкани, Косово, європейська політика, Б. Клінтон, Дж. Буш молодший, Б. Обама.

Проблема незалежності Косово є важливим питанням сучасної історії міжнародних відносин та актуальної світової політики. Суттєву роль у цьому процесі відігравали й відіграють Сполучені Штати Америки. В літературі з історії міжнародних відносин можна знайти різні тлумачення політики США щодо колишньої Югославії. Прихильники “теорії змови” ведуть мову про послідовну реалізацію американського курсу на фрагментацію Югославії та утворення замість однієї незалежної держави “шістьох залежних” [1, с. 88]. Альтернативна точка зору враховує доступні джерела та документи та полягає в тому, що США головним чином реагували на балканські події та намагалися вибудувувати свою політику, виходячи з реалій, які склалися незалежно від американської політики. На цьому, зокрема, у своїх мемуарах наголошує президент США Білл Клінтон [2, с. 618].

Водночас, аналізуючи динаміку формування американської балканської політики, треба мати на увазі, що цей процес відбувався за умов гострої дискусії у США. Особливо це було відчутно на початку 1990-х рр., коли помітною була роль прихильників політики неізоляціонізму США на міжнародній арені. Зокрема, Б. Клінтон у листопаді 1992 р. переміг не лише Дж. Буша старшого, а й представника цієї “третьої” політичної сили Роса Перро. Оскільки перемога США у “холодній війні” була “тотальною”, подолання суспільно-політичних настроїв, орієнтованих на самоізоляцію Сполучених Штатів від міжнародних справ та спочивання на лаврах єдиної наддержави, була важливим завданням для адміністрацій не лише президента Б. Клінтона, а й Дж. Буша молодшого та Б. Обама. Тому адекватне розуміння американської логіки прийняття рішень щодо балканської політики дуже важливе як з точки зору історичних уроків, так і в контексті аналізу сучасних тенденцій.

Метою статті є ретроспективне висвітлення динаміки зміни концептуальних підходів та політики США щодо Балкан загалом, та особливо стосовно косовської проблеми.

Сучасна історіографія пропонує діаметральні позиції щодо висвітлення та оцінок американської балканської політики. Відомий американський стратег поміркованого неоконсервативного спрямування З. Бжезинський веде мову не лише про європейські Балкани, а й про “глобальні Балкани”, якими він визначає Центральну Азію. Причому домінування США на обох геополітичних шахових дошках є передумовою для тривалого американського домінування у світі [3].

З цією точкою зору солідаризується й Г. Кіссінджер, який наголошує на факторі американської моральної відповідальності за замирення Балкан, розбурханих демонами етнічних конфліктів [4, с. 112]. Думка американської інтелектуальної контр-еліти з питань зовнішньої політики США та її критики з неомарксистських та навіть анархістських позицій представлена у працях Наума Хомського. Зокрема, він пояснює активне американське втручання у балканські справи конкурентною боротьбою з потенційними альтернативними центрами сили у сучасних міжнародних відносинах [5, с. 29].

Аналізуючи еволюцію балканської політики США, британські дослідники суттєву увагу приділяють різним аспектам вироблення спільної позиції із союзниками по НАТО. Так, В. Голдштейн звертає увагу на заслуги адміністрації Б. Клінтона, яка спромоглася консолідувати позицію союзників щодо НАТО у питанні “примушення до миру” у Боснії. Таким чином, НАТО було виведено з летаргічного сну, в який воно впало після перемоги у “холодній війні”. Сполучені Штати підтримали перетворення НАТО на гаранта європейської безпеки за межами євроатлантичного простору [6, с. 187]. Натомість М. Кокс наголошує на вирішальній ролі адміністрації Б. Клінтона у боснійському врегулюванні [7, с. 18].

Особливості взаємодії США та Росії в середині 1990-х рр. з приводу балканського врегулювання розглянуто у праці радника президента Б. Клінтона з питань політики щодо Росії та СНД С. Телботта. Автор наголошує на важливості персонального фактору у політиці, зокрема, взаємна симпатія, яка встановилася між Б. Клінтоном та російським президентом Б. Єльциним, дала можливість досягати компромісів під час найгостріших фаз боснійського конфлікту [8, с. 44]. Директор інституту Кеннана Центру ім. В. Вільсона Блэр А. Рубл звернув увагу на невикористаний потенціал пошуку порозуміння між США, Росією та Європою щодо моделей побудови нової європейської безпеки, яка має враховувати й способи врегулювання балканських проблем [9, с. 17]. Загалом у американській історіографії балканської політики США домінують апологетичні підходи.

Натомість суперечності процесу еволюції балканської політики США детально розглянуто російськими дослідниками. У своїх спогадах колишній російський міністр закордонних справ Є. Примаков згадує, як він розвернувся над Атлантикою, скасувавши приліт до США після того, як НАТО розпочало у березні 1999 р. бомбардування Югославії. Оцінюючи механізми прийняття рішень адміністрацією Б. Клінтона, Є. Примаков пише про тенденцію до одноосібного прийняття рішень щодо Балкан, хоча в цілому демократична адміністрація ще не заперечувала й значення багатосторонньої дипломатії [10, с. 240].

Більш радикальні оцінки діям США на Балканах дає колишній експерт російського Генерального штабу Л. Івашов. Саме він відіграв важливу роль у процесі прийняття рішень про передислокацію російських десантників миротворців із Боснії до Пріштини. Цей марш-кидок до основного косовського аеропорту, куди у червні 1999 р. мав прибувати контингент НАТО у складі миротворців Косово, ледь не став казус-беллі. Але такими рішучими діями Росія відстояла своє право голосу у балканських проблемах [11, с. 44]. Адже слабкістю російської дипломатії, яка була обумовлена політичною смутою початку 1990-х рр. пояснюють російські дослідники американське домінування в процесі врегулювання боснійської проблеми [12, с. 84]. Оцінюючи динаміку російсько-американських відносин у контексті косовської проблеми, відомий російський американіст В. Кременюк звертає увагу на зміни настроїв російської еліти, яка після бомбардувань Югославії почала демонструвати рішучість у захисті власних інтересів [13, с. 5].

Фактично бомбування Югославії 1999 р. довели, що регіональні конфлікти знову легалізовані як інструмент великої геополітичної гри між претендентами на статус полюсу сили у новітній системі міжнародних відносин [14, с. 4]. Консенсус у середовищі російських дослідників домінує у питанні міжнародно-правової оцінки дій США та НАТО проти режиму С. Мілошевича навесні–влітку 1999 року. Це рішення розглядається як фатальне для нинішнього стану міжнародних відносин [15, с. 43].

Політика адміністрації Дж. Буша молодшого щодо Балкан оцінюється у російській науковій літературі з точки зору домінування неоконсервативних підходів до гегемонії США в Європі та світі [16, с. 31]. Причому саме на прикладі Косово відпрацьовувалася модернізація системи американсько-європейської взаємодії з американським домінуванням [17, с. 89]. Загалом роль НАТО в сучасній системі європейської безпеки в російській історіографії оцінюється суперечливо. Прецедент Косово розглядається як перший і найважливіший крок до перетворення НАТО на глобального гравця у системі світової безпеки. Саме у цьому контексті альянс розглядала адміністрація Дж. Буша молодшого [18, с. 33].

Водночас російські дослідники суттєву увагу приділяють європейсько-американським суперечностям взагалі, та з приводу способів вирішення балканських проблем, зокрема. Балкани розглядаються у контексті конкурентної боротьби ЄС і США за вплив у Східній та Центральній Європі [19]. Втім, ультраправі європейські політичні сили вважають прихід США на Балкани серйозним викликом для цілісності західноєвропейських держав, в яких дедалі потужніше значення має ісламський фактор [20, с. 72].

Стрижневою ідеєю балканської політики США з точки зору побудови відносин з Євросоюзом є стабілізація становища в Південно-Східній Європі [21, с. 45]. Передумовою цього є інтеграція Балкан до Європейського Союзу, створення умов для якої є важливою складовою балканської стратегії США [22, с. 45].

В українській науковій літературі, присвяченій дослідженню політики США на Балканах помітна увага приділяється аналізу причин розпаду колишньої Югославії. Зокрема, Ю. Качура вбачає витоки сучасної політики США ще у концепціях щодо Югославії, які розроблялися у 1960-х роках [23, с. 18]. Перипетії конфлікту у колишній Югославії присвячено кандидатську дисертацію О. Лапшина. Автор цілком позитивно оцінює роль США, зокрема, у боснійському врегулюванні [24, с. 15]. Натомість М. Каменецький слушно зазначає, що витоки косовської проблеми треба шукати у відносно давній історії балканського регіону. На цьому просторі суперечливо відбувався процес формування модерних націй та відповідних міфів, які традиційно конфліктують між собою [25, с. 14].

Отже, стислий огляд історіографії досліджуваної проблеми переконує в тому, що аналіз еволюції американської балканської політики потребує уточнення періодизації та особливостей кожного з етапів реалізації цієї політики.

Балканська політика Сполучених Штатів Америки впродовж 1990–2010 рр. зазнала суттєвої динаміки. На початку 1990-х рр. пріоритетним питанням вважалися спроби замирення військового протистояння Сербії та Хорватії. У другій половині 1990-х рр. найважливішим було питання врегулювання боснійського конфлікту. Нарешті наприкінці ХХ ст. та на початку ХХІ ст. домінантне місце у балканській політиці США зайняло питання забезпечення міжнародного визнання незалежності Косово. Відповідно кожним із цих етапів опікувалися різні американські президентські адміністрації.

Балканська політика президента Білла Клінтона формувалася на початку 1990-х за умов сербсько-хорватського конфлікту та боснійської війни. Цей досвід посприяв формуванню підходу, який незабаром було названо “примушенням до миру”. Шляхом бомбування позицій боснійських сербів у 1993–1995 рр. було врегульовано ситуацію у Боснії та Герцеговині. Однак, підписання у листопаді 1995 р. Дейтонських мирних угод принесло на Балкани лише хисткий мир. Адже у краю Косово змінилася політична еліта.

На зміну поміркованим політикам косовських албанців, таким як Ібрагім Ругови, який схилився до діалогу з Белградом, прийшли молоді радикали. Вони створили “Армію визволення Косово”, яка з 1997 р. розпочала партизанську війну проти сербських сил безпеки. За цих обставин адміністрація президента Б. Клінтона спробувала дипломатичним тиском домогтися від сербського президента С. Мілошевиша поступок у Косово. Але політична кар’єра С. Мілошевича у 1989 р. починалася з радикальних заяв про готовність захищати сербів у Косово [26, с. 376]. І він намагався це робити у силовий спосіб. Тому домогтися фактичної капітуляції від Сербії у лютому 1999 р. під час заключного раунду переговорів у Рамбуйе не вдалося.

23 березня 1999 р. адміністрація Б. Клінтона прийняла рішення про бомбування Югославії. Поразка режиму С. Мілошевича призвела до введення територію Косово військ НАТО та участі Росії у підрозділі КФОР. У регіональному вимірі поразка Югославії прискорила її остаточну фрагментацію. Чорногорія взяла курс на проголошення незалежності. У Косово було виділено американський, британський, німецький та французький сектори [27, с. 33].

У глобальному сенсі ракетний удар 9 травня 1999 р. по китайському посольству у Белграді прискорив зближення Росії та Китаю у спробі створити, зокрема, “Шанхайську організацію співробітництва” як альтернативу домінуванню США в Євразії.

5 жовтня 2000 р. було усунуто від влади С. Мілошевича. Це, на думку США, мало відкрити Сербії шлях до євроатлантичної та європейської співпраці. Таким чином, адміністрація Б. Клінтона передала балканські справи адміністрації Дж. Буша молодшого у стані радикальної геополітичної трансформації.

Нова американська адміністрація Дж. Буша молодшого взяла курс на підтримку остаточного проголошення незалежності Косово, незважаючи на той факт, що це дратувало не лише послідовних американських опонентів, а й навіть союзників по НАТО. Конфлікт розгортався й всередині сербського суспільства. Фактична втрата контролю над Косово стала не просто травмою для національної сербської свідомості. Націоналістична “Сербська радикальна партія” В. Шешеля активно шукала сербських політиків, винних у цьому. Особливі “симпатії” сербські націоналісти мали до “проамериканського” прем’єр-міністра Зорана Зінзіча. Саме він спромігся об’єднати сербських лібералів та демократів заради ліквідації режиму С. Мілошевича. Сербські проєвропейські політичні сили поклали на Зінзіча сподівання щодо відносно швидкої еволюції Сербії у напрямку до Європейського Союзу. Але 15 березня 2003 р. З. Зінзіча було вбито. Внаслідок цього євроатлантичний поворот Белграда став ще більш складним.

Адміністрація Дж. Буша молодшого розглядала вступ балканських країн до НАТО гарантією від відродження ідеї створення “Великої Сербії”, як своєрідного відтворення Югославії. 2 травня 2003 р. США, Албанія, Хорватія та Македонія підписали Адріатичну хартію, яка відкрила цим країнам шлях до НАТО [28, с. 2]. Під час другого президентського терміну Дж. Буш молодший намагався прискорити процес проголошення незалежності Косово. Більш обережну позицію зайняв Європейський Союз. Зокрема, 21 лютого 2006 р. М. Ахтисаарі закликав спочатку досягнути демократичних стандартів, а потім вести переговори про остаточний статус Косово. Але таке уповільнення розвитку ситуації не влаштувало албанців Косово. Вони радикалізували політичний процес.

Вашингтон також закликав Грецію та Македонію погодити питання щодо назви цієї колишньої югославської республіки, аби прийом Македонії до НАТО зміцнив регіональну безпеку. Передумовою визнання незалежності Косово адміністрація Дж. Буша молодшого назвала недопущення об’єднання у складі “Великої Албанії” всіх земель, населених етнічними албанцями. Адже Балкани надто “маленькі” для будь-яких регіональних великодержавних прагнень. Державний департамент США запевнив, що визначення статусу Косово це не питання компетенції Ради Безпеки ООН, а самих жителів цього краю.

17 лютого 2008 р. парламент Косово проголосував за незалежність. Сполучені Штати відразу за Албанією визнали цей факт. Але, незалежно від того, скільки світових держав визнали незалежність Косово, принаймні доки Сербія не визнала незалежності свого колишнього краю, остаточно легітимізувати наслідки одностороннього проголошення косовської державності неможливо. В свою чергу США, послідовно підтримуючи незалежність Косово, домагаються тим самим глобального визнання свого домінування в однополярній системі міжнародних відносин.

Косовський прецедент вже у серпні 2008 р. став приводом для російсько-грузинської війни. Росія відверто посилалася на “косовський прецедент” як на привід для свого визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії. Реагуючи на такі дії Кремля, президент Дж. Буш молодший ініціював призупинення офіційних контактів між НАТО та Росією.

У підсумку президентські вибори у листопаді 2008 р. були вибором між “яструбом” Дж. Маккейном та “голубом” Б. Обамою, який обіцяв проведення зовнішньої політики “розтулених кулаків” та “простягнених рук” [29, с. 4].

Після інавгурації 20 січня 2009 р. Барака Обама розпочинається новий період американської балканської політики. США намагаються вирішити подвійну задачу: забезпечити широке міжнародне визнання Косово та стабілізувати ситуацію на Балканах на

умовах американського домінування у регіоні. Принципово важливо для успіху такої тактики змінити позицію Сербії щодо оцінок новітніх балканських конфліктів. Наприкінці березня 2010 р. Скупщина Сербії офіційно вибачилася за геноцид боснійських мусульман у Сребрениці в 1995 р. [30, с. 4]. Цей факт доводить, що “безкомпромісна” позиція Сербії щодо невизнання незалежності Косово також в історичній перспективі може бути змінена. Питання лише у ціні цього рішення.

На думку американського аналітика Обрада Кесіча, США наполягають на зміні положень Резолюції Ради Безпеки ООН № 1244, аби посилити незалежність Косово. Зокрема, пропонується, аби Сербія визнала косовські кордони, відкрила шлях Косово до вступу в ООН. Натомість Сербія має отримати доступ до фондів ЄС. Однак, позиція Белграду залишається непохитною. Сербія до рішення Міжнародного суду щодо визначення статусу незалежності Косово готова була вести переговори в рамках положень Резолюції Ради Безпеки ООН № 1244. США готують зміни резолюції 1244 [31]. У свою чергу професор національної безпеки Військово-морського коледжу США Ніколас Гвоздев висловив занепокоєння високим рівнем безробіття та низьким інвестиційним потенціалом Косово. Внаслідок цього змінюються симпатії албанців Косово. Якщо в 2008 р. за незалежність Косово виступали 93 % албанців, в умовах економічної кризи 74 % албанців [32].

На початку травня 2010 р. переговори між США та Сербією щодо Косово стали публічним фактом. Зокрема, головний редактор провідної албанської газети в Косово “Каха Діторє” Ветон Сурої писав, що Захід готує таємні переговори між Сербією та Косово. Ініціатором, на його думку, є Європейський Союз, який закликає залучити сербів та албанців до регіональної співпраці [33]. Але Сербія займає непохитну позицію, принаймні до листопада 2010 р., коли очікувався вердикт Міжнародного арбітражу з приводу законності одностороннього проголошення незалежності Косово.

Таким чином, адміністрація президента Б. Клінтона започаткувала процес радикальної геополітичної перебудови Балкан. Основною метою було зміцнення не лише європейських, а й глобальних позицій США як одноосібного центру сили. Зазначений курс було продовжено за часів двох президентських термінів адміністрації Дж. Буша молодшого. Саме ця адміністрація “завершила” демонтаж колишньої Югославії, визнавши незалежність Чорногорії та Косово. Нарешті президенту Бараку Обамі доводиться мати справу з не менш суперечливими та діалектично пов’язаними процесами. З одного боку, умовою вступу балканських країн (Словенія є поки що єдиною колишньою республікою Югославії, яка 1 травня 2004 р. стала членом ЄС) до Європейського Союзу є остаточне подолання націоналістичних стереотипів, з іншого боку, саме вони є фундаментом новоутвореної національної державності. США усвідомлюють, що Євросоюз може прийняти лише “трансформовані” Балкани. Але відкритим є питання, як, наприклад, Сербія та Косово “миряться” у складі Євросоюзу? За цих обставин реальної політики роль США як основного балансира балканської геополітики залишається визначальною на досить тривалу перспективу. Адже в разі гіпотетичного відходу США з Балкан Євросоюз, який потерпає від несформованої спільної зовнішньої та оборонної політики, навряд чи буде здатен виконувати нинішню американську роль у цьому регіоні. Тому зберегти статус-кво на Балканах без активної участі США неможливо. Водночас саме такий стан справ дає можливість США підтримувати своє глобальне лідерство в процесі вирішення питань міжнародної безпеки.

Список використаних джерел

1. Мнацаканян М. О. Национализм и глобализация. – М., 2008.
2. Клинтон Б. Моя жизнь / Пер. с англ. – М., 2007.
3. Бжезинський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. – Львів, 2000; Бжезинський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство. – К., 2006.
4. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика. – М., 2005.
5. Хомский Н. Гегемония или борьба за выживание. – М., 2007.
6. Goldstein Walter. Security in Europe. The Role of NATO after Cold War. – London, 1994.
7. Cox Michael. US foreign policy after the Cold War. – London, 1995.
8. Тэлботт Струоб. Билл и Борис. Записки о президентской дипломатии. – М., 2003.
9. Блэр А. Рубл. Россия, Европа и Америка – перспективы стратегического партнёрства // Современная Европа. – 2003. – № 4. – С. 17.
10. Примаков Е. М. Годы в большой политике. – М., 1999.
11. Ивашиов Л. Россия или Московия? Геополитические измерения национальной безопасности России. – М., 2002.
12. Волобуев П., Тягуенко Л. Уроки Дейтонских соглашений // Свободная мысль. – 1997. – № 2. – С. 84.
13. Кременюк В. А. Россия – США: первые уроки балканского кризиса 1999 // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2000. – № 1. – С. 5.

14. *Занегин Б. Н.* США в региональных конфликтах: малые войны и большая политика // США – Канада: экономика, политика, культура. – 1999. – № 8. – С. 4. 15. *Братерский М. В.* “Гуманитарная интервенция” во внешней политике Вашингтона // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2005. – № 10. – С. 43. 16. *Самуйлов С. М.* Неоконсерваторы и внешняя политика Вашингтона // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2006. – № 5. – С. 31. 17. *Троицкий М. А.* Трансатлантический союз (1991–2004). Модернизация системы американо-европейского партнерства после распада биполярности. – М., 2004. 18. *Штоль В. В.* Роль и место НАТО в системе европейской и международной безопасности в условиях глобализации. – М., 2006. 19. *Смирнов П. Е.* США и Западная Европа: борьба за влияние в восточноевропейском регионе // США: экономика, политика, идеология. – 1997. – № 6; *Смирнов П. С.* Центральная и Восточная Европа между США и ЕС // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2005. – № 7. 20. *Дерен Ж.-А.* Независимость Косово – мина замедленного действия // Свободная мысль. – 2007. – № 3. – С. 72. 21. *Приходько О. В.* Какая Европа нужна США? // США–Канада: экономика, политика, культура. – 2006. – № 2. – С. 45. 22. *Задохин А.* Интеграция Балкан в Европу // Обозреватель. – 2005. – № 4. – С. 45. 23. *Качура Ю. Б.* Югославия в концепциях и внешней политике США в 60-е годы. – К., 1989. 24. *Латшин О. С.* Конфликт у колишній Югославії 1991–1995 в загальноєвропейській політиці США. – Одеса, 1999. 25. *Каменецкий М.* Косово від Маркса до Буша // Зовнішні зносини. – 2008. – № 8. – С. 14. 26. *Чиркович С.* История Сербии. – М., 2009. 27. *Каменецкий М.* Косовська проблема від Маркса до Буша // Зовнішні зносини. – 2008. 28. *Томанов И.* Адриатическая хартия путь в НАТО // Зарубежное военное обозрение. – 2007. – № 2. – С. 2. 29. *Михайленко М.* Под знаком Обамы. – К., 2009. 30. *Голос України.* – 2010. – 1 квітня. – С. 4. 31. <http://www.inosmi.ru/europe/20100506/159760324.html> 32. *Николаев Гвоздев.* Размораживая Косово // <http://www.inosmi.ru/europe/2010/0426/459568402.html> 33. <http://www.rian.ru/world/20100503/229839515.html>

Шахла Гахраманова

КОСОВО В БАЛКАНСКОЙ И ЕВРОПЕЙСКОЙ ПОЛИТИКЕ США

В статье рассмотрена динамика изменения концептуальных подходов и политики США по вопросу независимости Косово в контексте балканской и европейской политики. Проанализированы отличия в тактике действий в Косово администраций президентов Б. Клинтона, Дж. Буша младшего, Б. Обамы. Показано влияние балканской политики США на мировую безопасность.

Ключевые слова: США, Балканы, Косово, европейская политика, Б. Клинтон, Дж. Буш младший, Б. Обама.

Shahla Gahramanova

KOSOVO IN THE BALKAN AND EUROPEAN POLITICS USA

The article is devoted to research of evolution the concept and politic of USA in the context of Kosovo independence. Next periods of political tactic of the USA in the Kosovo are differentiated: the administration of the President B. Clinton, the administration of the President J. W. Bush, the administration of the President B. Obama. The thesis analyses the influence of USA Balkan politics to the International Security System.

Key words: USA, Balkan, European politic, B. Clinton, J. W. Bush, B. Obama.